

JANÉ, Oscar / POUJADE, Patrice (ed.) (2015): *Memòria personal. Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna*. Madrid: Casa de Velázquez, 184 p.

Posar en ordre la pròpia memòria, individual o col·lectiva, i escriure-la. Deixar constància dels fets per a l'esdevenidor i preservar el record. Ensenyar a aquells que vindran i perpetuar-se. Quins motius van dur a l'emergència, consolidació i proliferació de la memòria personal durant l'edat moderna? Si en aquests textos la trama és el jo, quins són, i quins no són, els fils de l'ordit? Què tenen en comú en funció del gènere, cas que es trobi clarament delimitat, o de la seva procedència social o geogràfica? Com els categoritzem i etiquetem avui, i com ho feien, si mai ho havien fet, durant els segles XVI, XVII i XVIII? Com ens hi acostem des de les humanitats, i com la interdisciplinarietat i el poliperspectivisme ens poden ajudar a estudiar-los? Les preguntes es podrien multiplicar i, encara ara, a mesura que van creixent i enriquint-se els treballs que se n'ocupen, les perspectives d'anàlisi en la seva dimensió social, espacial i temporal, ens falten respostes. El volum motiu del nostre interès, *Memòria personal. Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna*, coordinat per Oscar Jané i Patrice Poujade, i publicat per la Casa de Velázquez, mira d'oferir-ne algunes, i de ben substancioses, i ho fa fent convergir en un mateix espai especialistes de diverses disciplines i àmbits geogràfics. Es tracta, tal com si es tractés de memòria personal, de posar ordre, deixar constància i ensenyar en quin punt es troba la recerca.

Un any abans de l'aparició d'aquest aplec d'estudis, havia vist la llum el també recull col·lectiu *Memòria personal. Una altra manera de llegir la història* (Jané, Oscar et al. ed.; Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2014). Un volum i altre tenen el seu origen en un ja llunyà congrés internacional sobre memòria personal, celebrat a l'Institut d'Estudis Catalans el 2011, en què es van aplegar tot d'especialistes europeus de diverses disciplines, majoritàriament d'àmbit hispànic, així com també francesos, italians i anglosaxons. L'estudi dels escrits memorialístics, fins no fa gaire ha estat molt marcat per l'assumpció de la divergència territorial, la problemàtica terminològica i la compartimentació disciplinària, entre d'altres límits, i es feia necessari mirar de buscar un marc comú de recerca que fes emergir els punts de contacte en l'entramat tradicional de divergències establertes; calia, doncs, com afirma Jané en l'estudi que constitueix el pròleg a *Memòria personal. Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna*, fer veure que «l'anàlisi en la comparativa [...] afavoreix els punts comuns, el coneixement de casos similars temàticament i cronològicament, que altrament haguessin quedat encoberts» (p. 10). Així, aquest volum i l'anterior, de 2014, es presenten com un imprescindible punt de partida en la tan necessària tasca d'agermanar investigadors que conflueixen en l'estudi de la memòria personal.

Els editors del recull, Oscar Jané i Patrice Poujade, han volgut dividir-lo en tres grans blocs i s'han reservat prefaci i postfaci, respectivament, per explicar-ne les motivacions i el seu contingut; es tracta de dos escrits de lectura obligatòria i necessària, que funcionen com a guia i reflexió de l'exercici que s'aplega en aquestes pàgines. Dels tres blocs esmentats, el primer i el més extens porta per títol «El món dels escrits personals», i aplega les contribucions d'Antoni Simon i Tarrés, François-Joseph Ruggiu, Antonio Castillo Gómez, Sylvie Mouysset i Danièle Tossato-Rigo. En el segon bloc es tracta de «Política i recepcions», amb treballs de Xavier Torres Sans, Henry Ettinghausen i Vicent J. Escartí. Finalment, es dedica una última part del recull a la llengua, el text i la tipologia dels escrits, amb articles de Michela Rusi i Joan Peytaví Deixona. Clouen el volum un utilíssim i complet catàleg de fonts emprades, així com la bibliografia, que s'ha volgut unificar al final per tal de facilitar-ne la consulta.

Essent com és Catalunya un dels espais geogràfics en què més va proliferar l'escriptura personal durant l'edat moderna, i essent com és la voluntat d'aquest aplec de treballs d'emmarcar-la en un context d'estudis europeu, és de tota lògica que el llibre s'enceti amb «Memòries i diaris personals de la Catalunya moderna. Del no-res a la plètorà» d'Antoni Simon. L'estudiós gironí posa en valor la redescoberta de la literatura personal en l'àmbit català —de la qual és un dels abanderats— i europeu, feta des de diverses disciplines humanístiques, i explica les raons de la potent, i extensa, cultura autobiogràfica en el Principat i Comtats: no és només el factor polític allò que l'esperona, com ja havia assenyalat Amelang de manera especial per a les ciutats, sinó també, en el món rural, el sistema familiar i d'estruc-

tura de la propietat agrària, una forta voluntat de preservar la continuïtat del mas —i, implícitament, un sentit històric—, i finalment la familiaritat amb la lletra —com prova la gran varietat documental preservada. De manera paral·lela, les raons que haurien impulsat els autors de memòries i dietaris a escriure, sobretot a partir del barroc, són de tipus cultural (ús social de l'escriptura; ús social de la història) i polític (guerres); ara bé, com afirma Simon, no queda clar com «concretament incideixen i es mesclen aquests dos factors» (p. 28). Del cas particular de Simon passem a una anàlisi a escala europea amb la contribució de Ruggiu, «Los escritos del *for privé*. Un concepto y su internacionalización». L'article vol fer llum sobre el sempre —i encara— complicat etiquetatge dels escrits privats, de l'escriptura individual en primera persona, perquè, tal i com afirma Ruggiu, la gran varietat de denominacions aplicades a aquests textos entre els estudiosos de diverses procedències ha pogut confondre la imatge que se n'ha construït. Descartat el concepte *for privé*, difícilment traduïble a altres idiomes però útil en el cas francès, es fa necessària una convergència metodològica i terminològica a escala europea que encara no ha arribat.

Amb «El alfabeto y el calendario. Libros de cuentas y libros de memorias en el Siglo de Oro», Antonio Castillo ens situa concretament, com indica el títol de la seva contribució, en el món dels llibres de comptes i/o de memòries. Hi explica de quina manera generalment s'escrivien i s'organitzaven (per abecé, cronològicament, mitjançant rúbriques), i si responien, per exemple, a un exercici de memòria curta (instrumental) o llarga (feta per perdurar). L'article de Castillo complementa el de Simon, en el sentit que s'interroga també sobre les causes del desplegament de l'escriptura personal durant l'edat moderna, fruit de la confluència entre l'emergència d'una certa consciència individual i l'escriptura quotidiana propiciada per l'extensió social de l'alfabetisme, la difusió dels vulgars, i les necessitats comptables i registrals d'artesans i comerciants. La reflexió de Castillo ens fa veure la riquesa no només d'aquests llibres de comptes i/o de memòries, molt sovint inclassificables en una o altra tipologia textual, sinó també de tota mena d'escrits personals, perquè el que pot començar per voler ser una cosa pot acabar esdevenint-ne una altra, de vegades fins i tot sense que el seu autor en sigui conscient. Les raons de l'escriptura, l'individu com a subjecte i la necessitat de deixar constància dels esdeveniments coetanis, individuals i collectius, com a estratègia per perpetuar-se, guien el fil de «Pourquoi laisser trace de sa vie ordinaire? France-Catalogne (xve-xixe siècle)» de la professora Sylvie Mouysset. Per la seva banda, Danièle Tossato-Rigo, que tanca el primer bloc d'articles, s'ocupa, tal com ella mateixa resumeix, «d'évoquer de façon un peu impressionniste cet aspect de l'écriture personnelle, rarement thématizedans les egodocuments eux-mêmes: son profond ancrage social. De l'écriture contrainte ou soumise à injonctions particulières, à l'écriture choisie, influencée par divers modèles, de l'écriture individuelle à ses usages collectifs, la pratique de l'écrit du *for privé* constitue en elle-même une pratique sociale» (p. 77). Així, l'autor (sigui un escriptor professional o ocasional; sigui home o, més rarament, dona), pot escriure de nit o de dia, per distreure's o per obligació, per a un mateix o per als altres, conscient de la utilitat i beneficis de l'acte escriure o rebutjant-los, essent més minuciosos o menys, o guiant-se per uns models documentals o, sobretot a partir del segle XVIII, literaris.

Pel que fa al segon bloc de *Memòria personal. Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna*, s'enceta amb una contribució de Xavier Torres sobre la utilitat dels llibres de família com a transmissors dels entramats de la política local o faccional i, també i alhora, de la cultura política popular de l'època. La informació podia arribar de primera o segona mà, per via oral (o visual) o per escrit, i els interessos dels seus autors són els que marquen la tria dels temes a tractar en aquests volums memorialístics. «Per sobre de la llei i les autoritats. Els autobiògrafs Alonso de Contreras i Diego Duque de Estrada» d'Henry Ettinghausen s'atura, entre d'altres aspectes, a marcar els límits del gènere autobiogràfic. Mentre en general els llibres de memòria personal (dietaris, memòries, llibres de família, llibres de comptes, etc.) es redacten habitualment a mesura que van passant els anys, en moments i de vegades en espais diferents, en el cas de les autobiografies s'ha de tenir en compte que «en general es tracta d'un acte de retrospecció fet des d'un moment concret, normalment després d'haver viscut l'autor el suficient perquè pugui concebre la seva vida com un tot» (p. 105). La distinció és important perquè, tot i que hi ha alguns textos de memòria personal que són escrits amb posterioritat als fets narrats,

partint o no d'unes notes prèvies preses, som davant dues modalitats d'escriptura: en els primers «no se sol esperar dels seus autors que aspirin a aconseguir efectes, per dir-ho així, literaris», mentre que en els segons «s'espera que constitueixin representacions i interpretacions dels seus creadors i que, per tant, utilitzin recursos narratius i estilístics que recreïn, o creïn, el desenvolupament del personatge» (p. 105; la cursiva és meua). Torres també afirmava, en la seva contribució, que «el llibre de família no vol fer o ser literatura» malgrat que «tampoc no pot defugir certes convencions estilístiques»; la distinció és clara des de la perspectiva actual, tot i que s'ha de tenir en compte que el concepte de literatura, a l'edat moderna, era equivalent a cultura escrita i que totes les tipologies textuais respecten, més o menys volgutament, unes convencions marcades. El bloc «Política i recepcions» el tanca un interessant estudi de Vicent Josep Escartí que ens permet recuperar, a partir d'una refosa del segle XVIII publicada al vuitcents a València, la *Verdadera historia de la aparición y hallazgo de la antiquissima imagen de Nuestra Señora de la Salud*, els escrits de mossèn Curçà i del doctor Cerveró. Curçà, al segle XVI, havia segurament volgut escriure una mena de llibre de memòries de la parròquia d'Algemesí, mentre que Cerveró, al XVII, hauria estat continuador de la tasca del primer; entre l'un i l'altre, i posteriorment, diverses mans van anar completant el manuscrit avui perdut que va servir com a base per a la refosa setcentesca. L'exercici d'Escartí ens transporta al món semiprivat o semipúblic de la memòria conventual (masculina o femenina) perquè, com he dit en alguna altra ocasió, els llibres que responen a aquesta tipologia són fets en i per a l'àmbit privat del convent, que és sentit sovint per l'autor o autors com una família, però també per ser difosos més enllà dels seus murs si convé; amb Torres ens havíem mogut en un espai més restringit, el de la pròpia família, i Ettinghausen ens havia traslladat a un espai obert, un àmbit públic i de justificació.

«Llengua, text i tipologia dels escrits» conforma l'última secció d'aquest volum. Alguns dels temes que es tracten aquí ja han estat esmentats o ponderats anteriorment, perquè tots els estudis del recull es retroalimenten. A «Le occorrenze dell'io» Rusi estableix com la primera persona del singular no és exclusiva en els textos amb voluntat memorialística i com la presència del jo (sota la forma que pugui prendre) no implica sempre veracitat; com, també, el que anomena «l'impulso autobiografico» pot envair territoris genèrics que no són estrictament els de la memòria personal. Peytaví, per la seva banda, torna a interrogar-se sobre les característiques de la memorialística catalana i en defensa una tipologia a partir de les fonts o models (notarial, eclesial, de pagès, artesà o noble), a la vegada que s'ocupa de la seva diversitat de llengües.

La discussió terminològica, present en la majoria dels articles que conformen aquest volum i que és la que probablement és necessari resoldre més aviat per seguir endavant, hauria de ser motiu, com reclama Ruggiu al final del seu estudi, d'un altre encontre d'estudiosos o d'un altre llibre col·lectiu. Certament, conceptes com «narration/écriture del soi», «personal narratives», «life-writings» o «first-person writings» podrien arribar a ser de consens, però s'han de discutir encara més i veure si arrelen. «Personal narratives» es vincula amb el concepte «memòria personal» proposat ja fa anys per Escartí i que tan bona fortuna ha tingut a casa nostra, evita la «primera persona», que no és exclusiva d'aquest tipus de textos, però no resol la seva dimensió interpersonal, un aspecte també de pes però no essencial, diria jo, en la mesura que en l'acte d'escriure sembla que hi ha sempre implícit l'acte volgut de ser llegit. En tot cas, «memòria/narrativa/escrit personal» no semblen, ara per ara, males opcions com a punt de partida per arribar a un consens. La primera d'elles, «memòria personal», és la que s'ha triat per al volum coordinat per Jané i Poujade perquè, com fa veure aquest últim en el postfàci, s'ha de tenir present que la noció de «memòria» és vertebral en la majoria dels estudis aplegats en aquest volum i en d'altres que s'ocupen d'aquests tipus d'escrits; la noció de privat i/o personal (amb totes les restriccions i matisos, llargament discutits, sobre el particular) d'aquests escrits és igualment central. Tot plegat és fruit, com ja he dit, d'una discussió enormement rica, i que encara ens ha de dur a omplir moltes pàgines, sobre quins són els espais i límits genèrics i del jo en aquests textos.

Una última nota. *Memòria personal. Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna* aplega estudis en català, castellà, francès i italià i, si no vaig errada, és el primer títol que la Casa de Velázquez publica en català. En aquest punt em sembla que cal agrair la complicitat del que fins no fa

gaire era el director d'estudis d'època moderna i contemporània de la institució, Stéphane Michonneau, que des del primer moment es va interessar pel projecte i l'ha vetllat, i esperonat, perquè s'hagi convertit en el llibre que avui tenim a les mans. Diu Ettinghausen que Duque de Estrada i Contreras «són homes que —anticipant-se amb quatre segles a una coneguda marca de cervesa— allà on van, triomfen» (p. 106); esperem que aquesta sigui també la merescuda fortuna d'aquest recull.

Eulàlia MIRALLES
Universitat de València
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

JULIÀ, Jordi (2014): *L'ofici i el do. Poesia i concepcions estètiques a la literatura catalana d'inicis del nou-cents*. Manacor: Edicions Món de Llibres, 272 p.

En la seva edició de l'any 2014, el Premi Ciutat de Manacor va guardonar en la modalitat d'assaig l'estudi *L'ofici i el do*, presentat al certamen pel professor, crític i poeta Jordi Julià (Granollers, 1972), que, de la mateixa manera que afegia així un nou títol a la seva notable producció assagística —en la qual destaquen obres com *Modernitat del món fungible* (2006), *Poètica de l'exili* (2011) o *L'abrupta llengua* (2013)—, sumava també una distinció a una trajectòria plena de reconeixements d'aquesta índole. Qui sap si pensant en aquella idea de Wallace Stevens segons la qual la teoria de la poesia és la vida de la poesia, Julià signava llavors un original que palesa obertament un viu interès per un gènere que el seu autor coneix alhora com a practicant i com a expert, i que en aquesta ocasió torna a convertir en objecte d'estudi, però des d'un biaix volgutament poc convencional: tot i abastar testimonis d'un període molt concret de l'evolució de la poesia catalana (pràcticament tots els textos considerats a l'obra pertanyen a la primera dècada del segle XX), la seva orientació no és primordialment històrica, sinó teòrica i comparatista. El seu títol i subtítol no podrien ser més precisos: el llibre tracta d'aclarir els termes del debat estètic que ara fa poc més d'un segle enfrontava els poetes i crítics de casa nostra, i de fer-ho sota el signe d'aquella oposició que des d'Horaci i la seva *Epístola als Pisons* més bé ha polaritzat les opinions creatives a l'entorn del veritable origen de l'expressió poètica. *L'ofici i el do* reproduïx, en rigor, la mateixa dualitat que amb la nomenclatura llatina d'*ars* i *ingenium* ha distingit tradicionalment els partidaris del treball formal consciencios, de reglada disciplina tècnica, d'aquells altres defensors d'un talent natural d'indomable i genial inspiració —en altres paraules, de la «intensitat» enfrontada a l'«ordre», per dir-ho com Josep Carner va fer-ho en el seu dia per explicar la diferència radical entre la lírica de Maragall i la de Costa i Llobera.

L'autor prologa el seu assaig amb una declaració de principis que no solament fa explícita la intenció que l'anima, sinó la naturalesa exacta del mètode que pensa posar en pràctica. En la seva opinió, la comprensió dels canvis experimentats per la poesia catalana en el seu accés a la modernitat (*grosso modo*, en el pas convuls del segle XIX al XX) ha quedat massa sovint condicionada —negativament— per un ús estereotipat d'algunes etiquetes crítiques (Modernisme, Noucentisme, Escola Mallorquina) que han acabat esdevenint uns improductius clixés historiogràfics. Julià, doncs, proposa tornar als documents que millor registren les polèmiques d'ordre estètic d'aquella etapa i, sense prejudicis adquirits, «llegir-los en perspectiva», amb l'objectiu de «sostraire parcialment els autors i les obres de la crosta crítica que més de cent anys d'exegesi els ha anat dipositant al damunt». En aquest sentit no és gens casual que tots i cadascun dels capítols que componen el llibre estiguin encapçalats per un epígraf extret de *Literatura catalana contemporània*, en l'aspiració que sigui el mestratge d'agudesia i heterodòxia crítica que Joan Fuster va encarnar de manera proverbial en aquella obra de 1972 el qui empari a la fi tota l'operació. Comptat i debatut, la marca distintiva de l'exercici revisionista de Julià, com el lector ben aviat té ocasió de comprovar, és la de resituar les respectives poètiques dels autors del període en un context superior, més general i abstracte que l'imposat pel circuit literari local en què es van inscriure. Els successius capítols del llibre, en conseqüència, representen un esforç perquè l'anàlisi aconsegueixi